

Szeretjük Európát

Részletek német útinaplómból

Aki a maga szakállára szeret utazni, meglepődve és kissé rossz érzéssel tapasztalja, hogy esténként végtelenen egyedül marad — ha ugyan nem akarja éppen tönkretenni a barátai életét.

Ebéd után elbúcsúztam berlini barátaimtól, elmentem egy városnéző autóbussz-túrára, most pedig itt ülök — este 7 órakor — a szobámban, az Eichen-dorffstrassén. Micsoda bútorok hallgatnak itt körülöttem, uramisten, még a múlt században készült öreg darabok, amelyek átvészelték a 45-ös nagy égést. A lakás egy idős özvegyé (a Mitropától kaptam a címet, a „Zimmernachweis“-nál, amelyet úgy fordítottam le, amíg a fegyelmezett sorban sorban álltam, hogy „Szoba után — fehér“ — mert elég nehéz lakáshoz jutni), aki mindenféle madár társaságában él ennek a helyreállított háznak a negyedik emeletén. Berlini hölgyismerősöm, aki elhozott ide az autóján, esküszik arra, hogy a néni énekesnő lehetett valamikor, a hangja és a konyháját elborító fényképek után. Igen, borzasztó dallamosan beszél, „wirkliche, wunderbare Hochdeutschspraché“-n, de én mégis alig értem, mindent kétszer el kell ismételtetnem vele, ám attól félek, hogy egyszercsak rámszól: Mondja, maga megbolondult — Mondja, maga megbolondult — Hogy mindent kétszer mondat velem — Mindent kétszer mondat velem? (Sebtében bocsánatot kérek Karinthytól.) Hogy visszakanyarodjam a magányosságához: régebben szenvedtem tőle, de most már úgy vagyok, mint Kosztolányi, felsikoltok a gyönyörűségtől, amikor becsukom magam mögött az ajtót: Egyedül vagyok! Igaz, de ehhez hozzájárul az a tudat is, hogy Prágában... De erről később. Most tehát itt ülök berlini szobámban.

Kint már sötét van. Odamegyek az ablakhoz, és kinyitom. Amint kihajlok, balra, az utca végében egy keskeny, sötét sáv vonul végig keresztirányban: az ott a fal, a berlini fal. Azon túl, alig kétszáz méternyire tőlem, a nyugatberlini ablakok. Ma déltájt, amíg egy kicsit várakoznom kellett valakire, nem is olyan messze a lakásomtól az Albertstrassét kerestem — s meg is találtam —, ahol Eminescu lakott, a 6. szám alatt, közel a Spree partjához. Az idő és a háború mindent megváltoztatott, de elég az hozzá, hogy ott is csaknem a falba ütköztem, a határ ott húzódott néhány méternyire.

Van valami diákos ebben a szobában, szorgalomra készíti az embert. Pedig tele az asztalom újságokkal, képeslapokkal, az előbbieket elolvasásra, az utóbbiak megírásra várnak, de én inkább naplót írok. Az utazás fáradalma mellett itt van ez az önkéntesen vállalt fáradalom is: sokszor untam, most inkább örömet szerez. Lehet, azért is, mert az egész napi nyelvi fegyelmezés után jólesik kinyújtózkodnom az anyanyelvemben.

Prágai ácsorgás

*Este indultam Bukarestből, s másnap délben a budapesti Nyugatin megkaptam Sz. Szántó Judit legújabb könyvét *Korunk drámai formáiról*. Prágában ez volt az izgalmas olvasmányom; eléggé elmélkedtem rajta, s alig vettem észre, hogy új útitársakat kaptam, egy bolgár házaspárt. Aztán megkezdődött a beszélgetés, mininémetséggel, kóstolgattuk egymás cigarettáit és ételeit, s közben arról is értesültem tőlük, hogy vonatunk erősen késik. Ennek a késésnek komoly következményei lettek.*

Valamit előre kell bocsátanom: utálok azt a fajta utazót, aki azt hiszi, hogy amiért ő úton van, az egész világ körülötte forog, sőt köteles is drukkolni neki, mintha valami nagy feladatot teljesítene. Nemrég egy komolynak mondott irodalmi

lapban olvastam egy „naplójegyzetet“; az illető „ráült“ a prágai Központi Pályaudvar információs tisztviselőinek a nyakára, órák hosszat gyötörte őket telefonálásaival — holott köztudomású, hogy a tudakozót mennyire igénybe veszik mindenütt —, minthogy a kísérője valamiképpen elkerülte, s neki „egy vas sem volt a zsebében“. Jó, jó, mindezen megvan a módja. Képelem, a prágai tisztviselők mennyire örvendtek az erőszakos vendégnek, s mennyire örvendtek azok is, akiket sorra felhívott, hogy „intézkedjenek“.

Az elveimről volt szó tehát, amikor éjfél után megérkeztem a prágai állomásra (amely meglepően szerény) és tudomásul kellett vennem, hogy már senkit sem illik felhívnom azok közül, akik szíves ígéretet tettek felkarolásomra, pontosabban: akik vállalták, hogy egy-két éjszakára vendégül látnak.

Ott álltam a már erősen néptelen állomáson, mellettem két bőröndöm, s nekem se volt — mint ama illusztris utazónak — egyetlen vas sem a zsebemben, helyesebben: csak korona nem, de váltani már nem lehetett. A nagyobbik bőröndömet mindenesetre betettem — egelőre fedezet nélkül — a megőrzőbe és nekivágtam a városnak, szállodát keresni.

Mindjárt, ahogy jobbra tértem, az állomás elé állított szálloda-térkép nyomán — mintegy három-négyszáz lépésnyire — a Burian-színházba botlottam. Megálltam, nézegettem a plakátokat és a képeket: *Közjáték Vichyben*, *Sok hűhó semmiért*. Egyedül voltam az éjszakában, a színházi képek előtt, hajlék nélkül. Hát ez nem volt jó érzés, s rájöttem, hogy ha most hirtelen beinvitálnának a színházba, hogy csakis értem újra lejátsszák a rég befejezett előadást, sietve megköszönném a szívességet, de tovább állnék a puha — vagy kemény — ágy irányába. Eszembe jutott egy fiatal színész-ismerősöm, aki azt találta egyszer mondani, hogy irigykedve látja innen-onnan keltezett útijegyzeteimet és színházi beszámolóimat. Most bizony nem irigykedne, ha látná, amint egyedül bolyongok a magam-vállalta úton. Az utazásnak nemcsak szép oldalai vannak, de aki látni-tanulni akar...

Így bátorítottam magam, s az első két sikertelenség után úgy intéztem a további útirányt, hogy kissé Prágát is megnézzem a hűvösödő éjszakában, csöndesen baktatva az egyik szállodától a másikig. A Vencei téren többször is végigmentem, fel a nagy múzeumig, lekanyarodtam a Moldvához, újra visszaballagtam a Vencelre... amíg már világosodni nem kezdett. Végül is mit csináljak? Halálosan elfáradva, kissé már fázva visszasétáltam az állomásra.

Alig vártam, hogy leüljek, egyébre nem is gondoltam, többek között arra sem, hogy a bőröndömért majd fizetnem kell, s miből? A gyengén bebútorozott váróteremben négyesével ültek az emberek az asztalok körül, és mint valami titokzatos szekta tagjai, ütemesen bólogatva szenderegtek. Beültem a szektába, bólogattam egy darabig, de fájni kezdtem. Kimentem a peronra, hogy egy kicsit megmozgassam tagjaimat.

Miközben cigarettázva sétáltam fel s alá, szemembe tűnt az a bizonyos üvegkalitka, amelyben most is ott ült a tudakozó tisztviselőnöje. Erről eszembe jutottak a bolgár ismerősök, akik már Drezdában vannak, s talán éppen most készülnek lefeküdni... A csábító kép gyors elhatározásra késztetett. Odaléptem az üvegkalitkához, és megérdeklődtem, hogy mikor indul vonat Drezda felé. Egy óra múlva! Hát akkor tovább!

De a tisztviselőnő arra is figyelmeztetett, hogy — mivel megszakítottam az utamat — helyjegyet kell váltanom. No, egyszeriben rám szakadt a gond: ott a csomag is, most meg a helyjegy...

Beszéljünk csak egy kicsit arról, ami most következett, bár az útinaplók általában szemérmescsn hallgatnak erről: a turista-kereskedelemről. Sokszor láttam,

ithon és külföldön is, hogy a turisták a járdaszögleteken, üzletek előtt árulják a „cuccot“. Megalázónak és visszataszítónak tartom az ilyenféle kereskedést, s bár ismerem az utazással járó sok anyagi nehézséget, főként a csoportosan, tehát szervezeten utazó kirándulókat ítélem el, ha ilyesmire vetemednek, hiszen se lakásra, se ellátásra, se vonatjegyre nincs gondjuk. Még egyszer mondom, hogy aki utazni akar, az szervezze meg az útját, gondoskodjék előre a szükségleteiről, ne érezze magát erkölcsön és törvényen kívül állónak — amiért utazik. De én ott álltam, cseh koronám nem volt, s nem is volt időm... Elővettem hát a táskámból néhány doboz cigarettát, és se jobbra, se balra nem nézve, mereven előre tartottam őket, a levegőbe, az ismeretlen vásárló felé...

Az első, legkínosabb percek után azért egy kicsit felpillantottam. Jött az első ember, csodálkozva rám nézett, majd tovább állott. De a második, a harmadik, a negyedik arcáról bizony leolvashattam a legközönségesebb lenézést. Izzadni kezdtem. A tortúra nem tartott sokáig. Jött egy alkoholos illatú hajnali utas, kivett a kezemből két doboz cigarettát, forgatta őket, mondott valamit, de mivel nem válaszoltam, a markomba nyomott tíz koronát, és eldülőngélt. Meg voltam mentve, de orcám szörnyű pirulása árán. Egy pár cipőért, egy harisnyáért, de a világ minden aranyáért se tenném meg ezt nappal, a forgalmas utcán...

Nos, tíz perc múlva ültem, illetve hevterem a jól fűtött kocsiban, és azonnal elaludtam. Pihenten ébredtem fel a német határon. Most egy kicsit másként gondoltam vissza a prágai éjszakára.

Sok-sok embertől eltérően szeretek egyedül lenni. Pedig az egyedüllét nemcsak a szó szerinti társalanság miatt fájdalmas és nyugtalanító, hanem azért is, mert az ember ilyenkor kerül — akarva-akaratlan — szembe önmagával, s folytatja énjével a végeláthatatlan, megoldásba ritkán torkolló párbeszédet. Így Prágában is, az annyira ismert ismeretlen városban hirtelen az emlékek fellege vett körül, s amíg az utcákat jártam, a történelemből a legszubjektivebb közelmúlt, kamaszifjúságom kora került leginkább a lelki felszínekre. Hányszor álmodoztam akkor erről a városról, amely a közép-európai friss ifjúsági erők egyik centruma volt, hányszor figyeltem szavára, megszűröl és átrándozva, és irigyeltem a „sarlósokat“, akiknek az üzenetét felfogtam, ha nem is mindig értettem.

Tükos vágyaim közé tartozott, hogy esetleg ott járjak egyetemre, magam se tudtam pontosan, hogy miért, apám előtt egyszerűen képtelen lettem volna megindokolni vágyakozásomat. Aztán az emlékek kusza szövevényéből mégiscsak kibontakozott az élet, a ma, s megrohant az az érzés, amit mindenki ismer, aki csak tenni akar valamit az életben, akármilyen fronton: hogy eltelik, sőt el is telt az idő, s maradunk a nagy, a kimondhatatlan adóssággal, amelyet talán senki sem követel tőlünk — csak mi képzeljük el, de egyremegy, ezt a legperszónálisabb érzést nem lehet kiirtani a tudatból. S hogy ez most már így lesz halálunk órájáig...

Boldog az, aki fiatal korában lerohatta útjait a világban, hogy lásson és tanuljon, s azután dolgozott, csak dolgozott. Így általánosságban, olyannak tűnik fel ez az érzés, mely elhessenhető, ha valaki nagyon akarja, de aprópénzre, azaz az otthon hagyott munkára, gondokra, tennivalókra, szándékokra váltva, nagyon is nyomasztó. S a legrosszabb az, amikor az ember a maga ifjúkori álmaival és terveivel kerül szembe: óriási vörös falként táncol előtte mindaz, amit nem csinált meg, amit szeretett volna megcsinálni. Beatus ille, aki másként tud visszatekinteni a maga aranykorára, az üde és tiszta ifjúságra.

Drezdai intermezzo

Arra ébredtem, hogy egy idősebb német asszonyság mosolyog velem szemben.

Gyönyörű, napszó volt, a tekintetem egy magas sziklafalra szaladt fel. A hölgy beszélni kezdett, széles kiejtéssel, végeláthatatlanul és számomra alig-alig ért-

netően. Hogy a tájról beszélt, az bizonyos. De mit? Ma se tudom. Többször kihallottam szövegéből, azt a szót, hogy „Pantschadau“, s rájöttem, hogy ez nem egy szanszkrit szó, hanem egy helység neve. A fordítás ördöge most is megszólalt bennem, s lefordítottam a nevet, így, kissé kolozsváriasan: Pancserfalva. S vártam, kíváncsian.

S mikor Schöna, a határállomás után el is következett, nem győztem hálálkodni a sorsnak, amiért nappal indultam neki az Elba völgyének. A bukaresti expressz egyébként éjszaka szeli át ezt a vidéket — örök veszteségére annak, aki szeret olvasni a tájból. Bad Schandau a tisztességes neve Pancserfalvának, s e kitalációm egyben nagy fordítói baklövés is volt, mert ritkaságú fürdőváros panorámája tárult elém, amikor a vonat megállott. Már itt nagy lélegzetet vettem, mert hegy és folyó ölelkezéséből kezdtem megsejteni valamit a német legendák igazi ízéből, s ez a zsongító érzés Drezdáig elkísért. Fehér hajók siettek céljuk felé az Elba sima tükkrén: a drezdai Fehér Flotta hajói, tele utasokkal, integető, vidám fiatalokkal. A szász hegyvidék napfényben ragyogó szépségei voltak útitársaim egész délelőtt, a kis fürdővárosok, villanegyedekkel versenyző falvak. Milyen szép is Európa, a mi kedves, civilizált földrészünk... ahol épen maradt... Néztem a Königsstein ormát, ahonnan a háború idején Giraud tábornok megszökött fogságából, de ez most csak hősi kaland volt, az összefüggések mintha elhalványultak volna a szépségek ragyogásától. S lent a vidám, fehér hajók. Aztán kertek, szorgalmasan füstölő gyárak Drezdáig.

Kiszállottam a nagy, élettől lüktető állomáson, és az alagúton át kimentem az utcára... Dehát hol a város? Villamosok zörögtek, autók suhantak, emberek siettek, messze toronydaruk hajladoztak, új magasépületek intettek innen-onnan... Dehát hol a város? Szinte megkönnyebbültem, amikor felfedeztem a városháza tornyát. De körülötte pusztaságot láttam, ami sehogysem illett egy félmilliós városhoz.

Álltam a járdán. A zűrzavarhoz fájdalmas érzések társultak, amelyeket nem könnyű megfogalmazni. Újra Malaparte, mint annyszor utazásaim során: Kaputt-Európa, amelyet mégis sokkal jobban szeretünk, mint bármely más nemzedék szerette a maga Európáját. Nekünk ezt az Európát kell sokkal szebbé varázsolnunk, mint amilyen valaha is volt. Az 1945. február 13-i bombázástól lerombolt Drezda közepén nem volt éppen vigasztaló ez a gondolat, mégis meleggel töltötte el a szívemet. Pedig a felelősség nyomasztó és felemelő, de nem könnyű érzése viharzott a legjobban bennem. Barátaim, akiket otthon hagytam, nem sejtették, hogy ott, a drezdai romok és új paloták között sorra felidéztem arcukat, és próbáltam elképzelni, ki mit csinál abban a pillanatban. Dolgoznak, végzik a munkájukat a maguk helyén, sokan elégedetten, sokan elégedetlenül, mert többre vágytak volna: s mégis, a munkájuk milyen fontos! Milyen furcsa érzés volt felismerni, hogy Európa jövője ezen a nemzedéken fordul meg, amely most életkora teljében végzi érdekes vagy érdektelenebb — de hasznos munkáját. Igaz ez? Hiszem, hogy igaz, hiszem, hogy Európától többet várhat még az emberiség, mint bármelyik más világrészről. Ott is érnek az idők, de én most nem a történelem nagy erőire gondoltam, hanem például arra, hogy él Nagybányán egy fiatal tanár, aki a *Kalevalát* fordítja, csak úgy, a maga gyönyörűségére, s ezért megtanult finnül; hogy él Bukarestben egy kékszemű szobrász, aki szobor-épületeket álmodik agyagba, s teleszórna velük a világot. Szerény ismereteimhez képest egész Európában ritka tehetségnek tartom ezt a már öszülő bihari fiút; mint én, szeret utazni, de módjával, csak pontosan körülhatárolt céllal. Érzem a szavaiból a meggyőződést, hogy mi, az ötvenhez közeledők, csak a munkában tombolhatjuk ki maradék fiatalságunkat, a fölösleges utazgatással már csak fárasztjuk magunkat, haszon nélkül.

A lelkem legeslegbelsejében érzem, hogy igaza van, de itt, a drezdai zürzavarban felszegem a fejemet. Igen, meglátjuk. Persze, jobb lett volna fiatalabb korban utazgatni, dehát a mi fiatalságunkat a háború boldogtalan emlékü éveit tették tönkre, fizikailag és lelkileg, és hoztak nemcsak erkölcsi csődöt sokunknak, de még a magánéletünkbe is beleszóltak, másként alakították, mint amilyennek szerettük volna. Hány szerelem semmisült meg, hány bimbózó egyetértést rombolt szét a zavar és rettenet, hány fiatal családi életet zúzott szilánkokra. És mégis szeretjük, halálos szerelemmel szeretjük ezt az Európát, amelybe beleszülettünk.

A városnézést — éhesen, borotvátlanul — azzal kezdtem tehát, hogy végigbámultam az épülő óriásházakat, amelyekre teljes falakat emelt fel ablakostul-ajtóstul a daru. Mire az egyik háztól a másikhoz értem, a hátam mögött úgyszólván felépült egy lakás. A házak között utat öntöttek, síneket igazgattak. A romoktól megtisztított térség egyik része parkírozva lehetett az építés megkezdéséig, de azóta bokrok, burjános szigetek nőttek magasra itt-ott; csaknem meghökkenem, amikor egy ilyen bokros sziget mögött egy bronzba öntött szobor emelte felém a kezében tartott szerszámot. Rossz szobor volt, a sematizmus korából; de hozzátartozott a történelemhez.

A diákos lendület nem tartott sokáig: amíg sétáltam, fel-felszűkölt bennem a fáradt utazó gondja: mi lesz a lakással, a meleg vízzel, hol lesz az ebéd?

Mentem szállást keresni, és közben néztem a várost. Illyés Gyula már észrevette a rengeteg gyermekkocsit a német utcán; nekem a sok nagyobb gyermek tűnt fel, az elemi iskolás had. Drezdában kevesebb történelmi épület jut nekik, de több lesz számukra az új palota. Felderengett emlékezetemben a varsói Óváros, a történelmi régiségében újjáépített régi vár. Nem tudtam másnak nevezni, mint a „piramis”-nak, amelyet intő jelül emeltek a lengyelek — másoknak és maguknak, és ehhez joguk is volt. Itt nem ezt láttam: modern penge- és toronyházak emelkedtek mindenfelé, és azt hiszem, ez is a helyes német földön. Csak kössenek minél több szálát a jövőhöz, amely mindenképpen vár ránk, európaiakra.

Hát a szállásom pazar volt, egy fás-virágos kis villanegyedben. Villanegyed? Inkább csak kistisztviselők, munkások házai voltak; a sok kerttől látszott elegánsabbnak. Ami a legjobban tetszett, az a mosdó fölé függesztett verses „utasítás” volt a fizetővendéghez, és nemcsak verses, hanem képes is, a ház fiának, a tizenkét éves Peternek a rajzaival. Amíg kezet mostam és az „utasításokat” olvastattam, le is fordítottam magamban néhány sorát, valahogy így:

*Kedves vendég, te most a szabadságot élvezed,
s mi pompás időöltést kívánunk neked...*

(Itt egy illusztráció: kézenfogva sétáló pár, háttérben az autójuk).

*De ne feledd, hogy mások dolgoznak helyetted is,
s a zaj mindenkit örületbe visz...*

(Illusztráció: egy szobában táskarádió az asztalon, a szomszédos helyiségben a fülükbe dugják öklüket a lakók)

A háziasszonyomon láttam először a ruhapótló nylonkötényt, amely oly elegáns és praktikus viselet egy dolgozó nő számára — és még fiatalos is. Lapos kosáron hozta az uzsonnát — egyszóval jól éreztem magam.

Kellemes lakótársam akadt, egy fiatal, de nagyon komoly mérnök (vegetáriánus is volt), aki azért jött be vidékről, hogy tárlatvezetést tartson egy technikai kiállításon. Meghívott, hallgassam meg, de mivel ab ovo nem értettem, hogy milyen gépekről van szó (pedig képeket is mutatott), sajnálkozva elhárítottam a programot. Egyébként tudom, hogy a látnivalók zsúfolása nem hasznos; én Drezdában összesen két valamit akartam alaposan végigjárni, az Elba-partot és a képtárat.

Együtt villamosoztunk be a központig, az épülő és kialakulatlan központig, az új történelem zsendülő bizonyosságáig; a nagy házak tövében elfogott a kísértés, hogy belülről is megnézzek egyet. Furcsa dolog ez: ki gondolta volna, hogy a mi generációnkat egyszer ennyire érdekelni fogja az építkezés technikája és minősége. De mint annyi minden, ez is a történelmi korról jár, amelytől az emberi életforma új arculatait várjuk, és lessük is minden jelentkezését, felfogásban, ízlésben, igényben, technikában, törődésben-gondban. Szófiában vagy Varsóban ezt nem kellett sokáig magyaráznom, de Bécsben vagy Milánóban útitársaim elképedtek azon, hogy egy literátus-ember úgy nézegeti a lakótömböket, mint valami műemlékeket, s egy sikerült lakásbeosztás olyan elismerést vált ki belőle, mint egy szép vers vagy egy jó kép. Befordultam az első pengeépületbe, s amíg bebarangoltam néhány folyosóját, megnéztem, amit lehetett, a kilincsektől a csengőgombig, az ajtófélfától a mozaikpadlóig; s minthogy semmiféle dilettáns véleményt nem merek megkockáztatni, csak azt mondhatom, hogy jó érzéssel távoztam, mert jó hatást tett rám minden, amit tapasztaltam. Később Berlinben láttam ezeknek a tömbházaknak nagyobb „testvéreit“ is, ezeket is éppen ilyen érdeklődéssel tekintetem meg, és hasonló érzéssel. Sőt, a Marx—Engels sugárúton a másfél évtizede épült, korszerűtlen külsejű és tagolású — de éppen ezért ismét csak a történelmi korhoz tartozó — óriási palotákban is megbámultam a jó kivitelezést, az időálló anyagot, és örvendtem, hogy zajlik bennük az élet, hiszen csaknem kivétel nélkül üzlet- és lakóházak.

Ezután már sietve tértem le az Elba partjára. Mindjárt megismertem az Albertinum épületét, amelyben most a Képtár modern részlege van elhelyezve, s innen végigmentem a part fölé emelkedő hosszú teraszon, ahonnan a legszebbnek találtam a kilátást. Háttam mögött jó néhány romos palota feketéllett, de én az Elba hídjait, a hidakon száguldó autókat, a két partot övező fényt, az érkező és induló hajókat néztem. Aztán leballagtam a partra. Éppen egy karcsú, fehér hajó érkezett, tele apró iskolásgyerekekkel, bizonyára kirándulásról. Lobogó szőke hajacskák, kipirult arcok. Elhúzódtam, felsétáltam a régi hídra, onnan néztem tovább a kiszállást, és élveztem a gyönyörű folyó lehetését. Eszembe jutott Szemlér Ferenc verse: „Nagy folyamok mellett szerettem volna élni...“ A nagy folyamok, a tenger, szigetek vonzottak engem is, de én a Szamos partján, sőt, a Malomárok partján nőttem fel, Kolozsvárt, s csak a könyvekben olvastam ilyen hajókirándulásokról; hosszú-hosszú ideig az volt a legnagyobb utazási élményem, amikor Segesvárról Kolozsvárra költöztünk. De később a Malomárok partján Laci barátommal évekig mesterkedtünk azon, hogy egy csónakot eszkabáljunk össze, és leereszkedjünk vele Szatmárig. Anynyi „vízitapasztalatunk“ már volt, hogy a Szamoshoz „lajosfenekű“ jármű kell, s meg is terveztünk valami teknőfélét... s a tervnél meg néhány összehordott deszkadarabnál tovább nem is jutottunk. Lenéztem a mély, gyönyörű vízre, amelyen bátran úszott ismét egy hajó. Itt nem látszott a meder alja, mint a Malomárookban, de én hirtelen visszahököltem a hídkorlától, mert kettős látomás riasztotta nekifeledkezett tekintetemet. Mesélték, hogy a bombázáskor foszforos lángokkal égett az Elba vize is, hiába ugráltak bele a tűz elől az emberek. S most itt van alattam ez a meder, amelyet a szem röntgensugárként szeretne a víz alatt végigkutatni: vajon ma-

radt-e nyoma?... Igyekeztem újra a partra emelni a tekintetemet, a hajóra, a lépcsőn kapaszkodó vidám gyermekseregre. Már vissza se néztem a vízre, siettek otthonaikba.

Mit rejt a víz, és nemcsak itt, hanem annyi európai folyóban? Soha le ne csapolják őket! Van Frénaud-nak is egy verse:

*A vastag víz forró zsiroktól hájasult,
a víz nézi magát, nem pirul, folyik, hetyeg.*

Ilyenek a folyók. Ezek a gyermekek soha így meg ne ismerjék őket, gondoltam, és behunytam a szememet.

Utolsó csah — Berlinben

Úgy történt, hogy Berlinből legelőször Grünaut ismertem meg; azt szoktuk mondani, hogy „így jött ki a lépés“. De nem a lábam vitt, hanem egy Škoda-autó. „Miért Škoda?“ kérdeztem én is azonnal a Trabant és a Wartburg hazájában. Azért, mert — bár valamivel drágább ez a típus — a várakozási ideje rövidebb. Közben Grünau felé gurultunk, félszettel máris a forgalmat figyeltem: nem volt nagyobb, mint nálunk a délelőtti órákban; de később, amikor jobban megismertem a várost, változott a véleményem is, mert a központban, mondjuk az Unter den Linden, csaknem elviselhetetlen az autónyüzgés a közlekedési „csúcsok“ idején. Mi most ellenkező irányba, a városperem felé haladtunk, s gondos berlini barátom máris a térdemre terítette Nagy-Berlin térképét, hogy az autóban is „madártávlatból“ figyelhessem a Német Demokratikus Köztársaság fővárosát, a több mint egymillió lakost számláló csonka-metropolist. (Az egész város húsz kerületéből nyolc tartozik a fővároshoz, tizenkettő Nyugat-Berliné, ennek lakossága két és félszer nagyobb.)

Örvendtem, hogy kifelé megyünk; alig láttam romot, annál több építőtelepet és teljes gőzzel dolgozó gyárat, aztán kisvárosias, de négyemeletes szintű, teljesen ép régi negyedeket, aztán kis, családi kerteket, közepükön az elmaradhatatlan víkendházzal; s mindegyik kert olyan sűrűn, dúsan meg volt művelve, hogy a szó szoros értelmében nem maradt rajtuk talpalatnyi üres hely. És — ez valami egészen szép! — sok a park, a fás terület Berlinben: nem egy főváros irigyelheti ezért.

Hát ez volt az általános képem Berlinről, s később se változott. Ha szabad ezt a kifejezést használnom: nem „szabályszerű“ főváros, illetve nagyváros, hanem sok kisváros, park, óriási park, gyártelep, lakónegyed ötvözete.

A végén már annyi volt a fa, mintha erdőben jártunk volna; hátradőltem az ülésen és behunytam a szememet. „Ejnye, ejnye!“ — dorgált a mögöttem ülő asszonyka. „Hátha éppen most kerül elénk valami érdekes?“ Ennek nem lehetett ellenállni! „Ni — mutattam ki az út szélére —, ott egy eldobott csikk!“ — s nagyot nevettem. „Micsoda?“ Hogy teljes legyen a zűrzavar, szavalni kezdtem Csokonait:

*Mi is emelhet fel egy halandót jobban,
Mint ha az emberség tűzétől fellobbban...
Az emberiségnek sorsán gondolkozik,
S az egek tisztébe beléavatkozik?*

Mert én szerettem volna merengeni egy kissé azon, amit itt eddig láttam: ekkor ért a dorgálás. S eszembe jutott kedves riporter-ismerősöm, akinek az a szavajárása — s ezt borzasztóan komoly hangsúllyal szokta ismételni —, hogy az igazi riporter „lássa meg az utca szélére dobott csikket is“. Ezt elmondtam — pro primo

— és az asszony részéről zajos sikert arattam — illetve aratott a riporter-kolléga. A férj is komolyan bólintott, és kivett a zsebéből egy doboz cigarettát: „Kóstolja meg!... Tudom — folytatta —, hogy mire célzott a barátja: régebben mindenki azt mondta, hogy a német cigaretta rossz. Hát kóstolja csak meg.“ Idézett barátomnak ez persze esze ágába se jutott, de lám, csakugyan, élénkült a riport-anyag, történeti-gazdasági-szociológiai „fényezést“ kapott a cikk-históriával, mert ez a cigaretta, a Diplomát (füstsűrős) igazán kitűnő volt, az ára meg közepes: 4 lej, ha nem csalódom, tehát hozzáférhető... Így most rátérhettem arra, hogy — pro secundo — a Csokonai-idézet miértjét is megmagyarázzam: azért „lobbantam fel“ magamban, és hunytam be a szememet, mert az a jó életérzés, amely a német tájakon kísér, éppen megpezsdült bennem. Jó munka, szoros akarat, bizalom: ez van itt a levegőben, habár a német „kérdés“ korántsincs megoldva, és a lelkekben sem (nemcsak náluk). Mégis: szemmelátható árubőség, jó áruk, olcsó élelem, elegáns öltözködés, amelyben nagyon is feltűnő a „dernier cri“ nyoma...

Azt mondja erre az asszonyka, merthát ilyen csapongó az ember: „Hogy mondják azt magyarul, hogy *dernier cri*?“ Mondom, románul van egy nagyszerű caragialei kifejezés, *ultimul răcnet*, de magyarul... lám, magyarul... Ekkor feltűnt a grünaui tó, és abba hagytuk a beszélgetést, úgy szembevágott valamennyiünket a látvány: a tejfehér későőszi napfény a sima víztükrön. A tavat 1936-ban, a berlini olimpiászra szedték rendbe regatta számára, és építették a partjára a lelátót. A térképen néztem, micsoda hatalmas tó-rendszer része, s kértem is szíves vezetőimet, hogy menjünk tovább, a Müggen felé...

(Amíg egy jót kerültünk a tó partján, a cri-ügyet is befejeztem — a magam részéről. Azt mondtam, hogy a legplasztikusabban „utolsó csaholás“-nak lehetne mondani, de mivel mostanában erősen kedveljük a frappáns rövidítéseket, lehet csak „utolsó csah“. Dixi.)

A Müggensee mellett gyönyörű hegy emelkedik, amelyre vendéglővel kombinált kilátótornyot építettek, terrasszal és nézőgépekkel, amilyenekkel Olaszország is tele van. A panoráma megdöbbenően szép: görög táj, csak férfiasabb, keményebb kiadásban; erdő, víz, ég, s valahol messze néhány kedves, piros ház: az ott Köpenick. Rengeteg látogató, autópark, ezer söröspohár, s a kioszkon — amelyben emléktárgyakat, képeslapot, bélyeget árulnak — figyelmeztető felirat: „Itt mindkét német állam pénzét elfogadjuk!“ A kettős, fegyelmezett sor egy pillanatra se csappan a kioszk előtt, egy óra alatt óriási forgalmat bonyolít le. Sok beatles-frizúra fiatal fiút láttam, a lányok meg háromcentis kamaszfiú-haját viselnek, söröznek, cigarettáznak, tranzisztoroznak. Az idősebbek kezében fényképező- és filmezőgépek. A teraszról látom, hogy a serpentinút felől több autóbusz fordul az épület elé: francia és amerikai katonák, Nyugat-Berlinből rándultak át. Előzőnlük a szabad helyeket, némsókára éppen úgy söröznek, cigarettáznak, tranzisztoroznak, mint a többiek. Vagy tíz francia kiskatona valami meccset hallgat élénk felkiáltások közepette. Ez is „furcsa béke“, de — béke; ez is a mi Európánk.

Igen, micsoda gondolatsorok indulnak meg az emberben, amíg ezt a képet nézi! Az emóció kipiritja az arcomat. Nehéz „az ezek tisztébe beléavatkozni“, de hát van még emberi ráció is a világon, edzett és kiforrott ész — talán mégiscsak érvényesülni fog egyszer! Nem fohászokodom, csak gondolkodom, de oly erősen és intenzíven, mintha valami prófétikus versen törném a fejemet a berlini erdőben — és valóban, hol vannak a költők, miért nem kiáltanak hangosabban?, de hát tudom, hogy ez nem elég, mégis... Talán nem beszélünk eleget egymással, mi emberek, vagy nem úgy, ahogy kellene! S megdöbbenve ismerem fel, hogy a „költészet hivatását“ szeretném emlegetni,

a költészet „értelmét“ — s hozzáteszem azonnal: vajon nem badarság-e mindez?

Lehet; a történelem azt bizonyítja. De a tényekből is valami elsöprő katarzis árad, amit én is éreztem az életemben: mindnyájan felelősök vagyunk, akiknek megadatott, hogy éljünk és dolgozzunk.

Félórával később a Treptow-parkban, a szovjet katona gigantikus emlékműve előtt: már alkonyodott, homály úszott a levegőben. Kissé megszegyenülten veszem tudomásul, hogy itt is van kilátó-terasz, a szimbolikusan ide temetett ötezer katona sírjára és a mauzóleum felé néz. Másfajta béke ez, ami itt lengedez, de ez is béke. Teljes erővel harsog a tényekből áradó heroikus szimfónia: itt el sem hallgathat soha. Mégis: micsoda nyugalom, micsoda csend... Félszeg a néző és levert, viaskodnak benne az érzések.

Fű, fű, fű... csak sarjadjon. Fák, fák... nőjenek. Emberek, emberek, emberek... éljetelek.

SZÁSZ JÁNOS

Nyugati kiszállás

Aradon átszálltunk a személyre. A fülkében fekete fejkendős néne ült, nyomban szóba elegyedett velünk. Mondta, hogy gátaljai, meg hogy „én lelkeim inkább a pusztá kenyeret, de a mások kosztját soha“. Azután megállt a vonat a sági állomáson. Mi is, a néne is szóltanul hallgattuk a tücskök ciripelését. Mi — a feleségem s jómagam — kissé meghatottan. Messziről jöttünk, Európában jártunk, s most újra — végre? ismét? megint? — találkoztunk a cirpelő tücskökkel. Ott kinn nem hallottuk őket. Bizonyára nem vesztek ki ott sem. Talán csak a mi fülünkkel volt valami baj. Nem számít. Cirpeltek a tücskök és mi tudtuk, hogy hazaérkeztünk. Európába...

Amióta hazajöttünk, minden harmadik ismerősünk megkérdi: mit hoztatok? Mondjuk, hogy könyveket és néhány lemezt, mire csak nevet minden harmadik ismerősünk. Előbb nevet, aztán bosszankodik. Mustrálja a rajtunk lévő inget, blúzt, és megkérdi, hogy párizsi-e. S amikor azt mondjuk, hogy hazai, legyint minden harmadik ismerősünk, s ezzel faképnél hagy. Sebjaj, mondjuk, valamit mégiscsak hoztunk...

Utazni jó, mert kicsi a világ. Allok például a bécsi állomás előtt a téren — már neve is szívdobogtató: Europaplatz —, feleségem elment telefonálni, őrzöm bőröndjeinket, egyszer csak odalép hozzám egy igen csinos fiatal leány és megkérdi, hogy „bocsánatot kérek, nem Szász János tetszik lenni?“ A tárgyzerű igazság híve lévén, bölintok. A szép lány azt mondja: „Olvastam a könyvét“. Mire én habogok, és lelkeim mélyén megszólal egy furcsa hang: „Ismernek Európában“ — mondja. A leány még mindig ott áll előttem, és szempillantás alatt tisztázza a „kérdést“. „Én is a Mozart utcában lakom Bukarestben, onnan ismerem magát.“ Egy bécsi nagynéni is előkerül a Volkswagenjával, és szempillantás alatt elröbölyj tőlem... Európát.

Mégis, mit hoztunk? Még a fényképeket is alul- és túlexponáltuk. A vonatjegyeinket eldobtuk. Igaz, beszélgettünk néhány emberrel, mondjuk Asturiasszal, Frénaud-val és Paul Celannal, de hát cuccot nem hoz-